

Izvoare istorice comentate

MĂRTURII ROMÂNEȘTI NECUNOSCUTE DIN GRECIA DE NORD

VIRGIL CÂNDEA

Se știa despre Radu Șerban, tovarăș de arme și succesor al lui Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești în anii 1601—1611, că în afara ctitoriilor muntene — biserica din Coeni, refacerea Comanei — a ajutat cu danii mănăstirile Dochiariu și Xenofont de la Muntele Athos și Schimbarea la Față de la Meteora. Dar în arhiva mănăstirii cuviosului Nicanor (Zaborda) din eparhia Grevena se păstrează un document din care aflăm că dărnicia voievodului s-a îndreptat și spre alte părți ale Greciei. Este un pergament de 45 × 31 cm, scris frumos cu două cerneluri, neagră și roșie, cu pecete de ceară prinsă cu șnur de mătase, hrisov de danie către mănăstirea — azi dispărută — Intrarea în Biserică a Maicii Domnului din Turniki, localitate la numai doi kilometri de Zaborda. Hrisovul are următorul cuprins¹:

„În cartea lui Moise, la *Facere*, scrie : „Așa zice Domnul Adonai : Ascultă Israel și ia aminte la cuvintele mele. Din toate cite le dobindești sau din cele ce ai, să dai zeciuială tribului lui Levi întru binecuvîntarea preoților lui”². Precum înainte de *Lege*, așa și sub *Lege*, foarte mulți au strălucit întru milostenie și îndurare, purtătorii de Dumnezeu și preasfinții apostoli iconomisindu-ne nouă spre folos, iar de Dumnezeu purtătorii părinți spre mîntuirea sufletelor noastre, unii rugîndu-se cu străruință întru veghere și postire, alții prin milostenie și pocăință, ca să se slobozească de păcate. Și alții mulți au mărturisit, ca împreună cu Hristos să împărătească. Așadar și eu, robul Stăpînului meu Iisus Hristos, Io Radul Voevođ, cu mila lui Dumnezeu stăpîn și domn a toată Ungrovlahia, din adîncul inimii mele foarte am iubit să moștenesc corturile cele înalte pe care cuvîntul Apostolului «ochi nu le-a văzut, nici ureche nu le-a auzit, nici la inima omului nu s-au suit, cele gătite de Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El»³. Văzînd, deci, domnia sa că sfinții părinți-dumnezeieștii monahi din sfînta mănăstire zisă Turniki, din Grevena, unde

¹ A se vedea și versiunea greacă a I.P.S. Serghios P. Sigala, mitropolit de Grevena, publicată în cartea sa *Hiera monē hosiou Nikanoros kai to keimēliophylacion autēs* (Sfînta mănăstire a cuviosului Nicanor și tezaurul ei), Grevena, 1991, p. 38—39. Am văzut venerabilul document, foarte bine păstrat. Am tradus după fotocopia lui, oferită nouă de generosul ierarh. O publicare a lui după această reproducere care prezintă și unele neclarități — ni s-a părut totuși utilă acum înainte de a putea edita originalul slavon, atît pentru cercetările în curs despre Radu Șerban, cît și pentru istoria relațiilor româno-grecești și a prezențelor românești în străinătate.

² Citat liber din *Vechiul Testament* rezumînd prescripțiile referitoare la obligația zeciuiei (îndeosebi din *Levitic* 27, 30 și *Deuteronom* 14, 22—29).

³ *I Corinteni*, 2, 9.

[se află biserică] cu hramul Intrării în Biserică a Prea Sfintei Stăpînei noastre de Dumnezeu Născătoarei și Pururea Fecioarei Maria, din partea Rumeiiei sînt lipsiți de toate cele pe care ctitorii ceî mai dinainte le-au dăruit și aducîndu-mi mie obișnuita binecuvîntare s-au închinat la locul acesta și ne-au spus despre lipsa lor și starea sfintei mănăstiri; noi cu mare rîvnă i-am primit pre ei și, cunoscînd bine, am înțeles sărăcia și nevoia mănăstirii și precît ne-a fost în putere am trimis sfintei mănăstiri oboroc și am hotărît să se dea în fiecare an cîte șase mii de aspri, iar fiecărui frate care va veni să-i ia cîte cinci sute⁴. Primind sfinții părinți acestea ca pe un mic dar în locul multora, ne-am rugat să fie scrisă domnia noastră în pomelnic și la sfînta punere înaintea împreună cu rudenile domniei noastre și să fim pomeniți noi la sfînta liturghie și în sfînta punere înaintea. Iar noi ne legăm ca în zilele vieții noastre cca hotărîtă de Dumnezeu să miluim sfînta biserică și mănăstirea și să vină frații din suszisa mănăstire să ia oborocul pomenit deplin. Ca pentru rugăciunile sfințiilor lor și cu acoperămîntul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Maria și a mai marilor apostolilor Petru și Pavel să dobîndim iertare de păcatele noastre în ziua înfricoșatei Judecări. Amin.

Iată și martori a adus domnia noastră pe jupan Preda, mare ban al Craiovei⁵ și jupan Radul Buzescu clucerul, fratele lui), i jupan Țernica, vel dvornic⁶, i jupan Stoica vel logofăt⁷, i pan Nica vel vistier⁸, i pan Mirzea vel spătar⁹, i pan stoica Stolnic, i pan Stanciul peh.¹⁰, i pan Leca vel postelnic¹¹, i pan Stoica logofăt¹², i Eremia logofăt¹³.

S-a scris în cetatea de scaun Tîrgoviște în luna lui februarie 28 de zile și anii curgători de la Adam 7115.¹⁴

Io Radul, Voevod a toată Ungrovlahia¹⁵.

⁴ Din versiunea greacă s-ar înțelege că s-au dăruit „fiecărui frate al mănăstirii“ cîte 500 de aspri, de unde concluzia pripită din *op. cit.*, p. 39, că mănăstirea avea 12 călugări. Este vorba doar de frații veniți pentru a lua anual dania, cărora li se plăteau peste danie cheltuielile de călătorie, dispoziție cuprinsă în hrisoavele unei epoci (ca secolul al XVII-lea) în care îndrăzneala cererilor crescuse. Ar fi desigur revelator un studiu despre călătoriile acestor călugări care veneau an de an din Orientul creștin la noi pentru a lua daniile, și ei agenți ai relațiilor românești cu o lume în care am fost prezenți cinci secole.

⁵ Între 1602—1608, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 37.

⁶ Mare clucer între 1602—1610, vezi *ibidem*, p. 35.

⁷ În traducere greacă, lectură greșită: voievodul din Turniki.

⁸ Stoica Rioșeanu din Strimba, mare logofăt (1602—1610), *op. cit.*, p. 91—92.

⁹ Nica din Corcova, mare vistier (1602—1610), *cf. op. cit.*, p. 219; el va ctitori în 1614 mănăstirea epirotă Sf. Ioan Botezătorul din Meropi.

¹⁰ În traducerea greacă: *Maradovén* formă greșită a numelui lui Mirzea, din Berilești, mare spătar al Țării Românești între 1604—1610, *cf. op. cit.*, p. 212—213.

¹¹ Stanciul din Negoști, mare sluger din 1605, *cf. Stoicescu, op. cit.*, p. 243.

¹² Leca din Cătun și Leurdeni, mare postelnic (1602—1610), *op. cit.*, p. 202.

¹³ Stoica logofătul apare adesea a doua oară (ca ispravnic) în documentele lui

Radu Șerban.

¹⁴ 1607.

¹⁵ Traducătorul în greacă redă *voevod* prin gr. *strategos*; la fel în cazul „voevodului“ din Turniki și al lui Lecca.

În lunga listă a așezămintelor din Orientul creștin ajutate de-a lungul veacurilor de voievozii noștri trebuie deci adăugată și mănăstirea din Turniki, despre ale cărei binefaceri românești nu se știa pînă acum.¹⁶

Dar în arhiva și biblioteca mănăstirii Zaborda unde se păstrează documentul de mai sus se află documente și cărți care arată că și acest așezămînt a avut legături cu Țările Române¹⁷. La 27 ianuarie 1682, Mihail, episcopul Timișoarei adresa o carte de milă pentru mănăstirea Zaborda credincioșilor din părțile Becikerecului, Timișoarei și Aradului¹⁸. Însemnarea finală dintr-un *Nomocanon* al lui Nicolae Malaxos, copie manuscrisă din secolul al XVIII-lea privește o altă Vlahie: „Această carte este a mea, cel mai mic dintre ieromonahi Meletie, cel din Vlahia, din satul Smixi și o afierosesc mănăstirii ce-i zice Zaborda“¹⁹. Este vorba de Smix din aceeași eparhie Grevena, regiunea Kozani, în părțile Vlahiei Mari de altădată. Dar iată și un manuscris de origine bucureșteană: *Cuvînt împotriva lui Aloisius Andrușii, Ciprioiul de opinii catolice, despre purcederea Sfintului Duh (Antirrêsis pros Aloysion Androuzên Kyprion latinophrona, peri êkporouseôs tou Hagiou Pneumatos)*. Pe fila 2 verso, mitropolitul Ghenadie de Grevena a scris la 1 mai 1870 o scurtă biografie a autorului, Alexandru Turnavitul, profesor la Academia domnească din București (m. 25 noiembrie 1761), copiind și versurile închinat de Manase Eliade dascălului și predecesorului său în funcția de director al Academiei și adăugînd informația că manuscrisul provine din Biblioteca Metocului Sfintului Mormînt din Constantinopol²⁰. Manuscrisul provenit din țara noastră a rămas pînă acum necunoscut.

În biblioteca mănăstirii cărți care amintesc opera spirituală românească sînt următoarele: *Ceaslovul mare (Orologion to mega)*, edițiile din Veneția, 1759, 1777, 1869, 1877 pe ale căror pagini de titlu se menționează „după ediția de la București“ (aceea a lui Antim Ivireanul din 1702, apreciată mult timp ca cea mai bună ediție a *Ceaslovului* în limba greacă²¹ cartea *Împotriva ereziilor (Kata aireseôn)* a lui Simeon al Tesalonicului, tipărită la Iași în 1683, în imprimeria grecească înființată de Gheorghe-vodă Duca pentru Patriarhia de Ierusalim²²; *Istoria bisericească (Ekklesiastikê historia)* a lui Meletiei, mitropolitul Atenei, Viena, 1783—1784, t. I—III, carte dedicată (primele trei tomuri aflătoare la Zaborda) unor domnitori ai Țării Românești (Nicolae Caragea, Mihai Șuțu) și Moldovei (Alexandru Mavrocordat Delibei) și publicată cu sprijinul lor material;²³ *Tomul împăcării (Tomos katallagês)*, Iași, 1694, tipărit de Dimitrie Pădure;²⁴ *Geografia veche și nouă (Geographia palaia kai nea)* a lui Meletie al Atenei, cel amintit mai sus, publicată la Veneția în 1728 și cuprinzînd informații despre Țările Române²⁵; cunoscuta scriere a lui Ambrosius Marlia-

¹⁶ Absentă în N. Iorga, *Fundațiunile domnilor români în Epir*, „Analele Academiei Române“, Memoriile Secției Istorice, s. II, 36, 1913—1914, p. 863—880 și Ariadna Camariano, *L'Épire et les Pays Roumains*, Ianina, 1984.

¹⁷ Cum notează și arhim. Eutymios Delalis în 1925, cit. la Serghios Sigala, *op. cit.*, p. 19.

¹⁸ Document în limba slavă publicat în traducere greacă *ibidem*, p. 64.

¹⁹ *Ibidem*, p. 109, nr. 145. Manuscris de 22 x 16 cm, 327 file.

²⁰ *Ibidem*, p. 113, nr. 206. Manuscris de 23 x 16 cm, 74 file.

²¹ *Ibidem*, p. 118—119, nr. 35—36, 33—40.

p. 144—145, nr. 215.

²² *Ibidem*, p. 144—145, nr. 215.

²³ *Ibidem*, p. 147—148, nr. 223—228.

²⁴ *Ibidem*, p. 148, nr. 229.

²⁵ *Ibidem*, p. 148, nr. 230.

nus, *Teatrul politic*, în traducerea grecească a lui Ioan Avramie (*Theatron politikon*), poruncită de Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești, ediția din Leipzig, 1758²⁶; *Mărturisirea ortodoxă (Orthodoxos homologia)*, ediția din 1642, anul în care ea a fost adoptată de Sinodul de la Iași prezidat de învățatul ierarh Petru Movilă, mitropolitul moldovean al Kievului²⁷; *Logica (Logiké)* lui Friedrich Baumeister, în versiunea greacă închinată (ediția din Viena, 1795), lui Alexandru Constantin Moruzi, domnul Țării Românești²⁸. Dar o cercetare atentă a tezaurului mănăstirii ar putea da la iveală, ca pretutindeni în așezămintele din Lumea ortodoxă, și alte danii românești.

Aceste note privind noi „mărturii românești peste hotare“ ne-au fost prilejuite de o vizită în Epir, în septembrie 1992, unde ne-am bucurat de ospitalitatea I.P.S.Serghios, mitropolit de Grevena. Îi exprimăm și aici recunoștința noastră și, deopotrivă, domnilor Panăit Bata și arh. Alexandru Bata, care ne-au semnalat cu deosebită prietenie și ne-au făcut accesibile prețioasele mărturii ale relațiilor istorice și spirituale greco-române păstrate la Grevena

²⁶ Trei exemplare, *ibidem*, p. 151—152, nr. 253—255

²⁷ *Ibidem*, p. 156, nr. 294.

²⁸ *Ibidem*, p. 174—175, nr. 412.